

KARAÇAY TÜRKLERİNİN KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇLERİ

Ömer Karataş*

Özet

Kafkas halklarının Rus işgaline karşı yaklaşık bir asır devam eden yıpratıcı vatan savunması ve özgürlük mücadelesi 1859'da Şeyh Şamil'in Rusya'ya teslimiyle son bulmuştu. 1859'da Şeyh Şamil'in Rusya'ya teslimi, 21 Mayıs 1864'te son Çerkes direnişinin, Kbaade mevkinde, son bulmasıyla Rusya Kafkasya'nın işgalini tamamlamıştır. Rusya Kafkasya'daki halkları uyguladığı siyasetten dolayı zorunlu ve kitlesel göçe mecbur etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın ilk çeyreği arasında Kafkasya'dan Anadolu'ya zorunlu göçler olmuştur. Zorunlu göçün baş aktörü Kafkas halklarının vatanlarını işgal eden Rus Devletidir. Rus işgali sonucunda vatanlarını zorunlu olarak terk eden Kafkas toplulukları işgal öncesi "feodal" bir düzen içinde yaşamlarını idame ettirmekteydi. Vatanları işgale uğrayan Çerkesler, Dağıstanlılar, Çeçenler, Kumuklar, Karaçaylılar gibi Kafkas halkları Osmanlı Devletine sığınmışlardır. Bu çalışmamızda Karaçaylıların Osmanlı Devleti'ne göçünü ve Osman coğrafyasındaki yerleşimini ele alacağız.

Anahtar kelimeler: *Kafkasya, Osmanlı Devleti, zorunlu göç, Karaçaylar, iskân.*

Abstract

Migration of the Karachay Turks from the Caucasus to Anatolia

The peoples of the Caucasus against Russian occupation of nearly a century of struggle for the freedom of the homeland continued harsh Shamil in 1859 to delivery in Russia of the last. Russia completed the occupation of the Caucasus with the end of the last of Circassian resistance in Kbaa region, on May 21, 1864 and Sheikh Shamil's delivery to Russia in 1859. Russia compelled the people of the Caucaus to mandatory and mass migration because of the applied Russian politics. There happened forced migrations from the Caucasus to Anatolia in the second half of the 19th Century and at the beginning of the 20th Century. The initiating actor of the migrations was the Russian state, which had occupied lands of the Caucasian peoples. Caucasus communities who left their homeland as a result of the Russian invasion, used to live in "feudal" layout system in pre-invasion period. In feudal system which administrated Caucaus communities had a social stratification. Circassians, Daghestanians, Chechens, Kumuks, Karachays etc., whose homelands had been occupied, took refuge to the Ottoman state. This study deals with the Karachay Turks' migration to and settlement in the Ottoman lands.

Keywords: *Caucasus, Ottoman Empire, forced migration, Karachays, settlement.*

*Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa.
ulucamili@hotmail.com

Kafkasya, insan yaşamı için zorlu coğrafi şartlara sahip bir bölgedir. Bununla birlikte yer altı ve yer üstü kaynaklar açısından önemli zenginlikler barındırmaktadır. Söz konusu bölge, tarih boyunca pek çok etnik unsura yurt olmuştur. Bu coğrafyanın fizikî durumu, bölgenin yerleşim ve yaşam şeklini de belirlemiştir. Örneğin, Yunan tarihçi Strabon, Kafkas dağlarında meskûn çeşitli kavimlerin sayısını 70 kadar tespit etmekte, bunlardan her birinin komşularıyla ilişkiye girmeden ve birbirlerinin dilini bilmeden müstakil olarak yaşadığını belirtmektedir¹. Yine Strabon, Kafkasya’da 300 kadar dil konuşulduğunu ve Romalıların oradaki işlerini 130 tercümanla sürdürdüğünü yazmaktadır². Böylece Kafkasya, haklı olarak, “diller ve ırklar müzesi” şeklinde tanımlanmaktadır.

Kafkasya halkları, genellikle ancak yanlış bir şekilde Çerkes veya Çerkez adıyla anılmaktadırlar. Bölgenin halkları içinde Çerkesler en büyük grubu oluşturmakla birlikte Çerkeslerden başka Abaza, Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş, Dağıstanlılar, Kumuklar, Nogaylar gibi topluluklar da bölgenin diğer büyük etnik unsurlarını teşkil etmektedirler. Tarih boyunca Kafkasya’ya hâkim olan milletlerin de bugünkü Kafkasya etnik yapısının teşekkülünde katkıları olmuştur³.

Tarih boyunca büyük güçlerin Kafkasya üzerinde hâkimiyet mücadelesi devam etmiş fakat hiçbir güç Kafkasya’ya tam olarak elde edememiştir. Son birkaç asırda ise Kafkasya’ya hâkim olmaya çalışan en önemli güç Rusya olmuştur. Rusların bölgeyi ele geçirme çabaları 18. yüzyıl sonlarında başlamış olup 19. yüzyılın ortasından sonra yoğunlaşmıştır. Kırım savaşı sırasında ölen I. Nikola’nın yerine geçen II. Alexander (1855–1881) Kırım Savaşı’nda alınan yenilginin telafisi olarak Kafkasya üzerine yoğunlaşmış⁴, savaştan sonra bölgedeki Rus baskısı artmıştır. Ruslar’ın gerek sayı gerekse teknoloji bakımından büyük üstünlüklerine rağmen İmam Şamil, özellikle Doğu Kafkasya’da kabileler arasında sağladığı birlik ile Rus işgaline, imam olduğu 1834’ten 1859’a kadar büyük başarılar kazanarak direndi.

1859 yılında İmam Şamil’in⁵ teslim olması sonucunda Abazaların bir

¹ Adolf 1999, s.9.

² Baddeley 1995, s.21-22.

³ Baddeley 1995, s.23; Tavkul 2007, s.12-13.

⁴ Efe 2002, s.70.

⁵ Işıltan 1979, s.473; 1859 yılına girerken Şeyh Şâmil yine savunma pozisyonundaydı. Yevdokimov 19-21 Şubat 1859’da yeni Dargiye’yi kuşattı. Yevdokimov ve Wrangel eş zamanlı olarak 26 Temmuz’da büyük bir saldırı başlattılar. Şâmil, ailesi ve 400 müridiyle Gunib’e çekildi. Ruslar 21 Ağustos’ta 70.000 kişilik bir orduyla Gunib’e ulaştılar. Prens Baryatinsky Şâmil ile görüşmek istediysede red cevabı aldı. Şeyh Şâmil önce vurularak ölmeyi düşündüyse de sonunda oğulları Gazi Muhammed ve Muhammed Şâfî ile birlikte teslim olmak zorunda kaldı (6 Eylül 1859). Prens Baryatinsky’nin karargâhına götürülen Şeyh Şâmil saygıyla

kısmı, Besleneyleyler, Temirgueyleyler ve Kuban'ın batısındaki Kabardeyleyler mücadeleden vazgeçtiler. 1860'da Natuhaylar teslim olurken 1863'te Abzeh, Şapsığ ve Ubıhların büyük kısmı silah bıraktı. 21 Mayıs 1864'te son Çerkes direnişinin Kbaade mevkiinde son bulmasıyla Kafkasya'nın işgali tamamlanmış oldu⁶. Böylece Rusya 250.000⁷ asker yığarak, sabırla almaya çalıştığı Kafkasya'nın son direniş hareketini de bitirdi. Artık Rusların karşısında örgütlü bir silahlı direniş kalmamış ve Kafkasya bölgesinin toprakları Rusya'nın işgali altına girmişti. Neredeyse bir asırdır devam eden yıpratıcı vatan savunması ve özgürlük mücadelesinden sonra Kafkas halklarını uzun, yorucu ve dramatik bir yolculuk bekliyordu: “Zorunlu göç”⁸.

karşılandı; Ruslar uzun zamandan beri direnişini kırmaya çalıştıkları Şâmil'e iyi davrandılar. Şeyh Şâmil ertesi gün Temirhanşura'ya, oradan Saint Petersburg'a, ardından Kaluga'ya götürüldü. Çar Aleksandr onunla burada görüştü; çarın onu kucakladığı rivayet edilir. 1869'da kendi isteğiyle Kiev'e gönderilen Şeyh Şâmil, Ruslar'ın izin vermesi üzerine hacca gitmek amacıyla 31 Mayıs 1869'da İstanbul'a gitti. Aynı gün sadrazamla görüştü, daha sonra şeyhülislâmî ve Dâhiliye nâzırını ziyaret etti. 15 Ağustos 1869'da Sultan Abdülaziz tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda kabul edildi. Yedi ay Koska'da kendisine ayrılan köşkte oturdu. Sultan Abdülaziz, Şeyh Şâmil'e ve aile fertlerine maaş bağlattı. Hac farızasını yerine getirdikten sonra İstanbul'a dönmesi beklendiği için Zarif Paşa Konağı kendisine tahsis edildi. 15 Ocak 1870'te Sultan Abdülaziz'e bir veda ziyaretinde bulunup 25 Ocak'ta İstanbul'dan ayrılan Şeyh Şâmil hac görevini ifa etmesinin ardından 1871 yılında Medine'de vefat etti ve Cennetü'l-bakî'da defnedildi. Budak 2010, s.39.

⁶ Tavkul 2007, s.121; Özbek 1991, s.128-151.

⁷ Doğu Kafkasya'nın düşmesinden sonra Ruslar kuvvetlerinin ağırlığını Batı'ya kaydırarak 1860 yılı içerisinde saldırıya geçtiler. Rus ordusunun mevcudu 220-240 bin civarında olduğu halde yerli kuvvetlerin mevcudu 60-65.000 kadardı. En kalabalık Çerkes kabilesi olan Kabardeyleyler ve onlarla birlikte Besleneyleyler genel olarak Ruslar tarafından Diğerkabileler arasında da bölünmeler, maneviyat kırıklıkları, Rusların propagandalarına kapılanların bozgunculukları, silah ve mühimmat sıkıntısı, özellikle topçu gücünden yoksunluk, modern ateşli silahlar karşısında eski savaş usullerinin başarılı olamayışı gibi nedenlerle Rusların karşısında Batı Kafkasya'nın kabilelerinin durumları hiç de iyi değildi. Rusların hedefi dağlar üzerindeki ve Karadeniz kıyısındaki kabileler idi. Ruslar, bilhassa Kuban boylarından Tuapse üzerine ilerleyerek Şapsığ ve Natuhay kabilelerini Ubıh, Abaza ve Abzehlerden ayırmak istiyordu. Bu amaçlarına ulaşmak için Tuapse istikametinde ormanda yollar açarak ilerlediler. Bu sırada bazı Abaza kabileleri Rus baskısı üzerine Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Habiçoğlu 1993, s.58.

⁸ Göç mahiyeti itibariyle bir yerden, doğal yaşam alanından kopuşu, aslında ait olunmayan yabancı bir yere gidişi içerir. Dünya tarihi boyunca bu tür kitlesel yer değiştirme hareketleri birçok nedene bağlı olarak meydana gelmiştir. Doğal afetler, savaşlar nedeniyle gerçekleşenler en yaygın olanlarıdır. Uluslararası ve kitlesel göçlerin en büyükleri arasında yer alan Kafkas göçleri gerçekleştiği zaman itibariyle Osmanlı Devleti açısından kritik bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Aynı zamanda dış göç olarak da nitelendirilen bu yer değiştirme hareketleri gidilen yerde kalmayı, çalışmayı ya da orada yerleşmeyi amaçlaması itibariyle iç göçlerden farklılıklar gösterir. Kafkas göçleri ise “gelen göç” (immigration) değil, “giden göç” (emigration) kategorisine girmektedir. Bir anlamda bu göçün gerçekleşmesi zorla temin edilmiştir. Kafkasya'da başlayan Rus istilası, Şeyh Şâmil'in 1859 yılında Ruslara esir

Rusya sözde askerî ve siyasî güveni sağlamak amacıyla Batı ve Orta Kafkasya'da yaşayan Müslüman halkı etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Rusya, direnenleri acımasız bir şekilde öldürdükten sonra geride kalanları Osmanlı topraklarına göçe zorlamıştır⁹. Bu yüzden Kafkas halkları çok sevdikleri aynı zamanda uğruna kahramanca savaştıkları Kafkasya'dan Rusların şiddetli ve baskıcı politikalarından dolayı mecburi-kitlesel göç¹⁰ yapmak zorunda kalmışlardır.

Zorunlu göç, Kırım savaşı sırasında 1856–1857'de, 1859'da Şeyh Şamil'in Rus Devleti'ne teslimi sonrası 1860–1862'de, Rus-Çerkes savaşının Rus Devleti lehine¹¹ bitmesiyle 1864–1865 yılları arasında büyük ivme kazanmıştır. 1862–1865 yılları arasındaki üç yılda fevkalade artan göç, 93 Harbi ile 1877–1878 ve 1890–1908¹² yılları arasında yoğunlaşarak 1920'lere kadar süregelmiştir. Göçlerin inişli çıkışlı olarak devam ettiği görülmektedir. Bunun sebebi de, siyasî ve askerî hadiselerin sonuçlarının insanların kararlarında etkili

düşmesine kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında ve sonrasında Ruslar Kafkasya'nın kolonizasyonunu hızlandırarak Slavlaştırarak için etnik temizlik politikasını uygulamaya koymuş ve yerli halkı Osmanlı ülkesine göçe zorlamıştır. Temizkan 2007, s.1.

⁹ Karpat 2010b, s.14.

¹⁰ Saydam 1997, s.63; Rusya'nın işgal ettiği topraklardaki Türk ve Müslüman toplulukları göçe zorlayan politikası çok yönlüdür. Bu politikanın ana ilkeleri, Rus olmayanların kimliklerini değiştirerek Ruslaştırmak, topraklarını ellerinden alarak yoksullaştırmak, sürgün etmek, katletmek, Hıristiyan unsurlar aracılığı ile bunaltmak ve yetkilerini ellerinden alarak etkisiz hale getirmek şeklinde özetlenebilir. Erkan 1996, s.25; Kafkaslardan Anadolu'ya göç hareketi temelde Rusya'nın yaptığı baskı sonucunda gerçekleşmiş, siyasî problemlerden kaynaklanan toplu hareketlerdir. Orat vd.2011, s.41; Ayrıca bk. Çerkesler bağımsız yaşamaya son derecede düşkün bir halktır. Hele yüzyıllardır düşmanları olan Rusların egemenliği altına girmeyi asla kabul etmek istememişlerdir. Habiçoğlu 1993, s.67-68.

¹¹ Habiçoğlu 1993, s.62.

¹² 1854-1908 yılları arasında Rusya'dan (Kafkasya, Kırım, Kuban ve Orta Asya) ve Balkanlar'dan yaklaşık 5 milyon Müslüman, Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Yerleşik hayata geçen göçbelerin ve göçmenlerin sayısı Osmanlı istatistiklerine hemen ve doğru olarak yansımamıştır. Çünkü göçmenler, genellikle gönderildikleri yerlere tam anlamıyla yerleştikten, vergi ödeyebilecek bir ekonomik düzeye geldikten ve askerî hizmet için insan sağlayabildikten sonra kaydedilmişlerdir. O halde Osmanlı demografisi üzerine çalışan her akademisyen kayıtlara geçmeyen ancak çok önemli olan göç etkeninin farkında olmalıdır. Çünkü bu etkenin özellikle Müslüman bileşeni olmak üzere Osmanlı nüfusunun niteliksel ve niceliksel bileşimi üstünde büyük etkisi olmuştur. Karpat 2010a, s.50, 152-153. Kırım, Kafkaslar ve Balkanlar'dan gelip Anadolu'ya (ve bir dereceye kadar Suriye ve Irak'a) yerleşen Müslüman göçmenlerin toplam sayısı 1908 yılında yaklaşık 5 milyon kadardı. Bir resmî Osmanlı tahminine göre 19. yüzyılda, 1877-1896 yılları arasında Osmanlı topraklarındaki göçmenlerin toplam sayısı 1.015.015'tir. Osmanlı Devleti özel göç defterlerinden, gelen göçmenler hakkında bilgi toplamıştı, ancak doğrudan akrabalarının yaşadıkları yerlerde ya da kayıtlara geçmeden yerleştiği köy ve kasabalara giden çok sayıda göçmen resmî hesaplamalarda gözden kaçmıştır.

olmasıdır¹³. 1850 yılından 1920'li yıllara kadar Osmanlı Devleti'ne Kafkasya halklarından olan Çerkes, Dağıstanlı¹⁴, Nogay¹⁵, Çeçen, Karaçaylı ve Kumukluların¹⁶ zorunlu göç ile geldiklerini kayıtlardan görmekteyiz.

Kafkasya'dan Osmanlı Devletine göçle gelen topluluklar genel itibariyle Anadolu'da toplu halde yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu durum Kafkas halklarının sosyal yapılarıyla yakından ilgilidir. Nitekim hem Çerkesler hem Karaçay Türkleri hem de diğer Kafkas halklarının Anadolu'da kurmaya çalıştıkları sosyal düzende Kafkasya'daki sosyal sınıflar esas alınmıştır¹⁷.

Bu çalışmada, Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden kavimler içinde müstakil olarak neredeyse hiç müstakil bir konu olarak ele alınmamış Karaçay Türklerinin göç süreci ve iskânları incelenecektir. Aşağıda görüleceği üzere yer yer Malkarlılardan da bahsedilmektedir. Zira Malkarlılar ile Karaçaylılar aynı etnik kökenden gelen, Kafkasya'nın farklı bölgelerinde yaşayan iki Türk topluluğudur. Eldeki Osmanlı arşiv belgeleri göç ve iskân sürecine dair yazışmalarda hep "Karaçaylı" tabirini kullanmıştır. Bunun yanında bazı Rus kaynaklarına göre aynı tarihlerde Malkarlıların da Osmanlı topraklarına göç ettikleri belirtilmektedir.

Karaçay Türklerinin Anadolu'ya Göçleri

Karaçaylılar, Hasavka Savaşı (1828)¹⁸ sonucunda Rusya'ya mağlup olmuş; toprakları, dilleri, malları, dinleri, kültürleri Rus tehdidi altına girmiştir. 1828 tarihinden sonra Karaçay Türklerinden bir kısmı Kars civarına gelmiştir¹⁹. Fakat göç edenlerin sayısı ya da göç yollarıyla ilgili fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, farklı sebeplerden kaynaklanmış olabilir.

İlk olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, 1828'de gerçekleşen Karaçay göçüyle alakalı şu ana kadar herhangi bir kaydın olmadığını veya henüz ortaya çıkmadığını söyleyebiliriz. Bir diğer sebep ise mevcut belgelerin Kafkas

¹³ Saydam 1997, s.81; Bice 1993, s.45; Habiçoğlu 1993, s.123-152.

¹⁴ BOA; DH. MHC 1/63; DH. MHC 1/65.

¹⁵ BOA; ML. MSF. d. No: 12538; ML. MSF. d.No:15815; ML. MSF. d. No: 16633; Eren 1996, s.64-66.

¹⁶ Saydam 1997, s.93; Batı Kafkasya'dan gelenler 18 Kasım 1858'den 28 Kasım 1859' a kadar yaklaşık bir yıl içerisinde 17.003 kişiyi bulmuştur. Bunlardan 11.309'u Nogay, 5694'ü Çerkes ve Abaza idi. Habiçoğlu 1993, s.75-76.

¹⁷ Pışı-prens/Kavim Başkanı, L'ekhuvel'eş-Birinci Sınıf Soylular, Werkh-İkinci Sınıf Soylular, Lxukhuvel'/Ihfikhuel'/Fekhuvel'-Hür Köylüler, Pşşıl',/Pşıl'-i-Köleler den meydana gelmektedir. Ayrıca Vineut-Hiçbir hakkı olmayan kölelerdir. Bell 1998, s.228; Karaçay Türklerinde ise şu sosyal sınıflar: Biy-Tavbiy(Prensler), Çanka (siyasi ve ekonomik gücü azalan prensler), Özden(soylular), Kara Özden (ikinci sınıf soylular), Kullardı(köleler) Tavkul 1993, s.70-72.

¹⁸ Tavkul 1993, s.36-39.

¹⁹ Tabakçı 2008, s.110.

muhacirlerini tanımlamasındaki problemlerdir. Şöyle ki, Kafkasya'dan zorunlu göç ile gelen Kafkas halklarının tümü ya da büyük kısmı, Osmanlı memurları tarafından "Çerkes" adıyla kayıt edilmişlerdir²⁰. Bu da Karaçay Türklerini diğer Kafkasyalılardan ayırt etme hususundaki en büyük sorundur. Ancak sonraları Osmanlı memurları Kafkas halklarını yakından tanıma fırsatı buldukça ya da Karaçaylılar göç isteğiyle Osmanlı Devleti'ne müracaat ettikçe kimlikleri daha belirgin hale gelmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı arşivinde Karaçaylılara ait olduğu tespit edilen belgelerden, ilk kitlesel göçlerinin 1885'te gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

15 Mayıs 1885 tarihli telgrafta, Karaçay ahalisinin vekili olarak Şambiyef ve Ümeradan Hacı Zekeriya Abayef, Osmanlı Devleti'ne iltica etmek istediklerini ifade etmişlerdir. Karaçay ahalisinin vekilleri, göç izni istedikleri telgrafta bütün arazilerini, hayvanlarını ve eşyalarını sattıklarını belirtmişlerdir²¹. Karaçaylılar, bahsi geçen telgrafta bölgedeki Osmanlı temsilcisi olan Rostof (Rostov) şebenderinin bu göç talebine karşı çıktığını ifade etmişlerdir. Sebebi belirtilmeyen bu itiraza rağmen Karaçaylılar göç isteklerinde ısrarcı olmuş, Osmanlı hükümeti de bu talebi değerlendirmeye almıştır.

Bu bağlamda Osmanlı resmî makamları arasında Karaçay göçüyle ilgili yapılan değerlendirmeler sonucunda Maliye Nezareti, Dâhiliye Nezareti ve Muhacirin Komisyonu görüşlerini Sadarete iletmışlerdir. İlgili kurumlardan gelen bilgiler ışığında Sadaret makamı nihai kararını vermiştir. Bu karara göre, 3 Haziran 1885²² tarihinde Karaçaylıların Osmanlı Devletine göç etmelerine izin verilmiştir. Osmanlı resmî makamlarınca Karaçay Türklerine verilen kitlesel göç izni, onların kendi adlandırmalarıyla "birinci göç dalgası" olarak hafızalardaki yerini almıştır. Karaçay Türklerinin bu ilk kitlesel göçü hem kara hem de deniz yoluyla yapılmıştır. Bu göç Kafkasya'da "Birinci Stampulçula"²³ yani ilk İstanbulcular adıyla anılmıştır.

Söz konusu belgelerde, 1885 yılında Anadolu'ya gelen Karaçaylıların nüfuslarına dair bilgi verilmemiştir. Yine aynı günlerde, Osmanlı makamlarının Kafkas muhacirlerinin iskânına dönük çalışmaları, Karaçaylıların durumu hakkında da bazı tahminler yapmayı mümkün kılmaktadır. Belgelerde Kafkasya'dan gelecek olan dokuz bin nüfustan bahsedilmekte ve bunların iskânı için, çeşitli vilayetlerde arazi tespitinin yapıldığı anlatılmaktadır. Fakat tespit edilen bu arazinin ve gelecek nüfustan ne kadarının Karaçaylılara ait olduğu

²⁰ Solmaz 1990, s.50.

²¹ BOA; Y. A. RES. 29/41(H 30 Receb1302 M. 15 Mayıs 1885/H.19 Şaban 1302 M. 3 Haziran 1885).

²² BOA; Y. A. RES. 29/41(H 30 Receb1302 M. 15 Mayıs 1885/H.19 Şaban 1302 M. 3 Haziran 1885).

²³ Tabakçı 2008, s.104.

bilgisi yer almamaktadır²⁴. Ancak, Nurullah Tabakçı'nın Rus yazar Kipkeyeva'dan aktardığı bilgiler ışığında, yukarıda bahsedilen belirsizliğin bir miktar aydınlatıldığını ileri sürmek mümkündür. Buna göre, 1885 yılında gelen Karaçaylıların toplam nüfusunun beş bin kişi civarında olduğu belirtilmiştir. Tabakçı, yine aynı dönemde Karaçaylıların yoğun olduğu Kafkasya'nın bir başka bölgesi olan, Malkarlarda bulunan Terek Oblastı'ndan da bin ya da bin beş yüz civarında bir nüfusun Osmanlı topraklarına göç ettiğini söylemektedir²⁵. Osmanlı arşiv belgeleri ve Rus kaynaklarının verdiği bilgiler bir arada ele alındığında, 1885 civarında yaklaşık olarak altı bin beş yüz civarında Karaçay Türkü'nün Osmanlı topraklarına göç ettiği tahmin edilmektedir.

Rusya'nın Karaçay halkı üzerindeki faaliyetlerini artırması neticesinde, ilk göçten yaklaşık on sekiz yıl sonra Karaçaylılar, bir kez daha Osmanlı topraklarına göç etmek için teşebbüse geçmişlerdir. Anlaşıldığı kadarıyla bu teşebbüs, Kafkasya ahalişi vekili sıfatını kullanan el-hac Osman Toğan tarafından gerçekleştirilmiştir. İstanbul Sirkeci'de Osman Ağa isimli zatın evinde misafir olarak kaldığı bildirilen Toğan, hükümete bir telgraf göndermiştir. Telgrafta hem Karaçay Türklerinin Osmanlı Devleti'ne göçünün kabul edilmesi talep edilmiş hem de neden göç etmek istedikleri sıralanmıştır. Bahsedilen sebepler şöyle özetlenebilir:

1. Rusya hükümetinin Karaçaylıları İslam karındaşlarına karşı askerliğe sevk etmek istemesi,
2. Erkek ve kız çocukları, Rusça okutmak suretiyle Ruslaştırmak istemeleri,
3. Rusya, Ruslaştırma politikasının tatbiki için her köyde mektepler açmakta ve bu mekteplere gitmeyi zorlamakta,
4. Rusya, Hıristiyanlaştırma teklifinde bulunmaktadır²⁶.

Osmanlı Devleti'ne 1903 tarihinde göç etmek isteyen Karaçay Türklerinin öne sürdükleri göç sebepleriyle diğer Kafkas ve Karaçay göçlerinin sebepleri örtüşmektedir.

Karaçaylılarca Osmanlı Devleti'ne yapılması düşünülen göçün önderleri Sılpağarlanı Abek, Kurğaklanı Ramazan Efendi, Golalanı Osman Hacı (telgrafi gönderen), Karabaşlanı Tuvğan biy'dir. Bu önderler bir yandan köylerden gidecekleri organize ederken bir yandan da tuttıkları becerikli Rus avukatlar

²⁴ BOA; Y. A. RES. 29/41(H 30 Receb1302 M. 15 Mayıs 1885/H.19 Şaban 1302 M. 3 Haziran 1885).

²⁵ Tabakçı 2008, s.104.

²⁶ BOA; Y.PRK.AZJ. 48/46 (H.6 Cemaziyelahir 1321/M. 30 Ağustos 1903) ayrıca bkz. Telgrafta üç yüz yetmiş hanenin listesiyle beraber Kafkas Türklerinin göç için Osmanlı resmî makamlarının yazışma sonucunu acele bekledikleri de yazılmaktadır.

aracılığıyla Rus mercilerinden gerekli izinleri almışlar ve işlemleri yürütmüşlerdir²⁷. Osman Toğan, İstanbul'a gelerek resmi makamlar nezdinde taleplerini beyan etmiştir. Bahsi geçen telgrafta, Rus makamlarından göç için gerekli izinlerin alındığı bilgisi verilmiştir. Ayrıca Anadolu'ya göç için Osmanlı makamlarınca verilecek kararı dört gözle beklediklerini yazmıştır²⁸. Taleplerinin olumlu karşılanması ve göçlerine izin verilmesi üzerine Toğan Kafkasya'ya dönmüştür.

Karaçaylılar, ellerindeki mal ve mülklerini ucuz-pahalı demeden satmışlar, Sivastopol'daki Osmanlı Konsolosluğunda vize işlemlerini yapmışlardır. Nihayet 1905 yılının 25 Kasım günü, Novorossisk limanından bindikleri iki gemiyle ilk Karaçaylı kafilesi, İstanbul'a hareket etmiştir. Böylece, "Ekinçi Stampulçula" yani İkinci İstanbulcular, denilen Karaçaylılar da Türk topraklarına ayak basmışlardır. Belgelere göre, 1905'teki ilk kabile 368 aile 3497 nüfustan ibarettir. Ancak Karaçay Türkleri sadece bu kabileden ibaret değildir. 1906'da Kurğaklanı Ramazan Efendi'nin önderliğinde 300 aile 1500 nüfustan oluşan ikinci kabile de İstanbul'a gelmiştir. Ayrıca aynı dönemde Malkarlılardan da 1000 kadar kişi Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Böylece 1884-1887 ve 1905-1906 dönemlerindeki iki göç dalgası sonucunda 10 binden fazla Karaçay-Malkar Türkünün Osmanlıya göç ettiği görülmektedir. Bu tarihlerde Karaçay ve Balkarya'nın nüfusu 60 bine yakın olduğu düşünülürse göçmenlerin oranının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmış olacaktır²⁹.

Karaçay Türklerinin Anadolu'da İskân

Kafkasyalıların Anadolu'daki iskân süreçlerine dair geniş bir literatür bulunmaktadır.³⁰ Buna mukabil, Karaçaylıların Türkiye'deki iskân sürecini tamamıyla ortaya koyabilecek zenginlikte bir kaynak mevcut değildir. Ancak eldeki mevcut belgeler, Karaçaylıların da iskân faaliyetleri çerçevesinde benzer bir süreci yaşadıklarını göstermektedir.

Muhacirlerin yerleştirildiği araziler genellikle devlet arazisi olup, üretici duruma geçebilmeleri için kendilerine devlet desteği sağlanmıştır. Muhacirler için gerekli haneler de yine çoğunlukla devlet tarafından yaptırılmıştır. Mesela,

²⁷ Tabakçı 2008, s.105-106.

²⁸ BOA; Y.PRK. AZJ. 48/46 (H.6 Cemaziyelahir 1321/M. 30 Ağustos 1903).

²⁹ Tabakçı 2008, s.106. Ruslar Malkar Türklerine Balkar ismi vermektedirler. Ufuk Hoca bu kullanıma karşı çıkmaktadır. Çünkü bu halk kendini Balkarlı olarak değil Malkarlı olarak tanımlamaktadır. Tavkul 2003, s.46; Yılmaz 1996, s.191-195.

³⁰ Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yapılan göçler sonucundaki iskân faaliyetlerini ele alana pek çok çalışma mevcuttur. Eren 1966, s.54-58; Saydam 1997, s.105; Erkan 1996, s.97; İpek 1999a; İpek 1999b, s.68; Habiçoğlu 1993, s.107-111. Şen 1997, s.125-133; Öztürk 1999-2000, s.123-131; Eren 1966; Cuthell 2005; Temizkan 2008, s.96-106.

Karahisar sancağı Bolvadin kazasına iskân olunan Karaçay göçmenlerine verilen arazi, Hazine'ye ait olup yıllık sekiz yüz kuruş gelir getiren bir çayırdır. Bu çayır Muhacirin-i İslamiye Komisyonu tarafından Karaçay göçmenlerine verilmiştir³¹. Ayrıca arazi ve çift hayvanı almamış olan 27 hanelik Karaçay göçmenine verilmesi gerekli olan hayvanlar tedarik edilmiş, damgalar basılarak teslim edilmiştir. Yine Hüdavendigar Eyaleti Altuntaş nahiyesi Uyuzpınar nam mahaldeki Karaçaylı göçmenlere 17 hane, Sivrihisar kazası Erten mevkiindeki göçmenlere 100 hane, Konya Eyaleti Hamidiye köyündekilere 212 hane Kirmastı kazası Tepecik karyesi İnamiye mahallesindeki göçmenlere ise 40 hane yapılmıştır³².

Ayrıca devlet, pek çok meşakkate rağmen iskân edilen muhacirlerin kayıt altına alınmalarını önemsemiş ve bu yüzden yerlerini izinsiz olarak terk etmelerini yasaklamıştır. Hükümetin önceden tespit ettiği mahallere iskân olunmaları, mahallî idareciler aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat bazı Karaçay göçmenleri, iskân olundukları mahalleri çeşitli sebeplerle terk etmiştir. Göçmenlerin iskân mahallerini terk etmeleri mahalli idarecileri zor durumda bırakmıştır. Mesela, Konya Vilayetine bağlı Sarayönü Karyesine ve Başhöyük mevkiine iskânları düşünülen Karaçay göçmenleri, burada iskân olunmak istememişlerdir. Bu yüzden söz konusu göçmenler, Karahisar Sancağı Aziziye kazası Kiliseyaylası'na izinsiz olarak gitmişler; burada kendilerine ait olmayan hanelere yerleşmişlerdir³³. Karaçay göçmenlerinin Konya Vilayetine bağlı Sarayönü Karyesine ve Başhöyük mevkiine iskânlarını istememelerinin sebebi Osmanlı makamlarınca araştırılmıştır. Hatta göçmenler Konya vilayetinde adı geçen yerlere iskânlarında ısrar edilmesi durumunda hem memleketlerine geri dönmeyi hem de kendilerini ikna etmek isteyen kolluk kuvvetlerine silahlarıyla karşılık vermeyi düşünmüşlerdir. Fakat Osmanlı Hükümeti bu iki durumun da yaşanmasını istemediği için göçmenlerin Karahisar Sancağı Aziziye kazası Kiliseyaylası'na iskânlarına izin vermiştir. Ayrıca yapılan araştırma sonucunda Karaçay göçmenlerinden Konya vilayetine yerleştirilen “kul” yani kölelerle³⁴ aynı mahalde yaşamak istemedikleri anlaşılmıştır. Böylece Karaçay Türklerinde mevcut olan sosyal sınıflaşma göçmen iskânında Osmanlı resmî makamlarını daha dikkatli olmaya sevk etmiştir.

Karaçay göçmenlerinin Osmanlı Hükümeti'nin kendileri için belirlediği münasip bazı iskân yerlerini sağlık sorunları nedeniyle de terk etmiş oldukları görülmektedir. Mesela, Sivrihisar Erten mevkiine iskân edilen Karaçay

³¹ BOA; DH. MKT 1162/48.

³² BOA; YMTV 300/114; A.MKT. MHM 529/75.

³³ BOA; Y.MTV 290/143 (H. 12 Ramazan 1324/ M. 30 Ekim 1906); A.MKT. MHM 529/75 (H. 10 Şevval 1324/m. 27 Kasım 1906).

³⁴ BOA; A.MKT. MHM 529/75 (H. 10 Şevval 1324/m. 27 Kasım 1906).

göçmenleri buranın havasına ve suyuna uyum sağlayamadıklarından birçok ölüm meydana gelmiştir. İklima uyum sağlayamayan göçmenler, Çifteler Çiftliğine bağlı Belpınar isimli yere yerleşmek istemişler, Osmanlı Hükümeti'nden gerekli izni alan göçmenler adı geçen yerde iskân olunmuşlardır³⁵.

Karaçaylıların Anadolu'da yerleşimine dair eldeki kaynaklardan hareketle, iskân edildikleri yerleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Yazılıkaya (Eskişehir'in Han ilçesine bağlı)
- Emirler (Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı)
- Arpacı Karaçay (Tokat'ın Sulusaray ilçesine bağlı)
- Akhisar(Eskişehir'in Han ilçesine bağlı)
- Eğrisöğüt (Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı)
- Çilehane (Tokat'ın Reşadiye ilçesine bağlı)
- Çiftlikköy (Yalova'ya bağlı)
- Biley (Şam-Suriye çoğunlukla Malkarlılardan)
- Boydan (Şam-Suriye çoğunlukla Malkarlılardan)³⁶

Karaçay Türklerinin göç sürecine dair belgelere yansıyan bazı ayrıntılar da bu toplulukların özellikleri hakkında bir fikir elde edilmesine imkân tanımaktadır. Örneğin, Karaçay ahalisinin telgraflarında “iltica” kelimesini kullanmalarının yanında Osmanlı Devletiyle aynı din vurgusunun yapılması ve “hicret” etme izni istemeleri, bir nevi Kafkas göçlerinin dayandığı temel argümanları göstermekte ve vatanlarından geçici olarak değil sürekli olarak ayrılacaklarına işaret etmektedir. Zaten yok pahasına sattıkları maddî varlıkları, vatanlarından vazgeçerek yeni bir vatan arayışında olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak bunu yaparken sadece sığınacak güvenli bir ortam değil manevi değerlerini, dinlerini, geleneklerini de yaşatabilecekleri bir ülke arayışındadırlar. Bunun için de en uygun yer, halifenin ülkesi Osmanlı Devleti'dir³⁷. Bunun yanında Osmanlı topraklarına göç eden diğer Kafkas kavimlerinin aksine Karaçaylılar, Türklük vurgusunu öne çıkarmaktadırlar. 1903'te göç için izin istedikleri telgrafta Karaçay ahalisi kendisini, “*abd-i memlûkları kavm-i necib-i Türk'den münşâ'ib Kafkasya'da bulunan Karaçay kabilesi*” şeklinde ifade etmiştir³⁸.

³⁵ BOA; DH. MUI 4-1/72 (H. 10 Şaban 1327/ M. 27 Ağustos 1909).

³⁶ Ayrıca bkz. Türkiye'deki Karaçay Köyleri: Afyonkarahisar Doğlat-Gökçeyayla köyleri, Ankara Gölbaşı Yağlıpınar Köyü, Eskişehir Çifteler Akhisar-Belpınar-Yazılıkaya Köyleri, Eskişehir Sivrihisar Ertuğrul Köyü, Yalova Çiftlik Köyü, Kayseri Pınarbaşı Eğrisöğüt Köyü, Konya Sarayönü Başhöyük Köyü, Tokat Artova Arapacı karaçay Köyü, Tokat Reşadiye Çilehane Köyü. Solmaz 1990, s.51; Yılmaz 1996, s.193-194.

³⁷ BOA;Y.A.RES. 29/41 (H 30 Receb1302 M. 15 Mayıs 1885/H.19 Şaban 1302 M. 3 Haziran 1885).

³⁸ BOA; Y.PRK.AZJ. 48/46 (H. 6 Cemâziyelâhir 1321/M. 30 Ağustos 1903).

Sonuç

Kafkas halklarının Rus işgaline karşı yaklaşık bir asır devam eden vatan savunması ve özgürlük mücadelesinde 1829 savaşı neticesinde uğranılan yenilgi, Karaçay Türkleri için bir kırılma anı olmuştur. Daha sonra 1859'da Şeyh Şamil'in Rusya'ya teslimi de bölgedeki işgalleri hızlandırmıştır. Şamil'in Rusya'ya teslimi sonrasında, Çerkeslerin toprakları yanında Dağıstan ve Çeçenistan toprakları da Ruslarca işgal edilmiştir. Ardından 21 Mayıs 1864 tarihinde Batı Kafkasya da aynı akıbete uğramıştır. Böylece Rusya, Kafkasya topraklarını ve halklarını savaş ganimeti ve esiri olarak görmeye başlamıştır. Bu yüzden Rusya, tüm Kafkasya'da acımasız, sert, yok edici, tavizsiz, küçültücü ve zorlayıcı bir siyaset uygulamıştır. Rus Devleti'nin uyguladığı bu siyaset sonucunda Kafkas halkları vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Kafkas halkları onurlarını, canlarını ve en önemlisi dinlerini koruma arayışına girmişler ve bu sebeplerle Osmanlı Devleti'ne kitleler halinde göç etmeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'ne göç eden Kafkas halkları bu zorunlu göçlerine "hicret", Osmanlı Devleti ise Kafkasya'dan gelen göçmenlere "muhacir" demiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenlere yaklaşımı iki anlam kazanmıştır. Birincisi insanî boyut; ikincisi ise İslamî boyuttur.

Karaçay Türkleri de diğer Kafkas halkları gibi Anadolu'ya gelerek iskân edilmişlerdir. Osmanlı Devleti kendisine sığınan Karaçay Türklerinin, diğer göçmenlere yaptığı gibi karşılıksız olarak hane, arazi, çift hayvanı gibi temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Böylece göçmenler hem üretici konuma geçmişler hem de Osmanlı tebaası haline gelmişlerdir.

Karaçay göçmenleri sosyal ve kültürel özelliklerini de Anadolu'ya taşımışlar hatta bu sebeple bazı sorunlar da yaşamışlardır. Yaşanan sorunların çözümünde Osmanlı Devleti ılımlı bir tavır takınmıştır.

KAYNAKLAR

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Defter ve Belgeleri

ML. MSF. d. No: 12538
ML. MSF. d.No:15815
ML. MSF. d. No: 16633
A.MKT. MHM 529/75
DH. MUİ 4-1/72
DH. MHC 1/63
DH. MHC 1/65.
DH. MKT 1162/48
İ.MVL 556/24966
Y. A. RES. 29/41
Y.PRK.AZJ. 48/46
Y.MTV 290/143
Y.MTV 300/114

b. Araştırma Eserleri

- Baddeley 1995 John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İşgali ve Şeyh Şamil* (çev. Sedat Özden), Kayahan Yayınları, İstanbul 1995.
- Bell 1998 J. S. Bell, *Kafkasya'dan Savaş Mektupları*, Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Berje 1999 Adolf Berje, *Kafkasyalı Dağ Kavimlerinin Kısa Tasviri*, (Çev. Murat Papşu), Tiflis 1856, Kafkas Derneği Yayınları, 1999.
- Budak 2010 Mustafa Budak, "Şeyh Şâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, Cilt:39, s.67-70.
- Cuthell 2005 David Cameron Cuthell Jr., *The Muhacirin Komisyonu: An Agent in the Transformation of the Ottoman Anatolia (1860–1866)*, Columbia University 2005.
- Efe 2002 Fikret Efe, *Şeyh Şamil'in 100 Mektubu*, Şule Yayınları, İstanbul 2002.
- Erkan 1996 Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, KTÜ Yayını, Trabzon 1996.
- Eren 1996 A. Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1996.
- Habiçoğlu 1993 Bedri Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Nart Yayıncılık, İstanbul 1993.

Karaçay Türklerinin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçleri

- Işıltan 1979 Fikret Işıltan, “Şeyh Şâmil”, *İslâm Ansiklopedisi*, C:XI, İstanbul 1979, s.468-474.
- İpek 1999a Nedim İpek, “93 Muhacereti”, *Osmanlı*, C:4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1999, s.661-668.
- İpek 1999b Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK, Ankara 1999.
- Karpat 2010a Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler* (Çev: Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Karpat 2010b *Osmanlı Nüfusu*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları İstanbul 2010.
- Kratkiy 1966 Nikolov Kratkiy, *Toponimiçeski Slov'ar*, Moskova 1966.
- Kırzioğlu 1998 Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, TTK, Ankara 1998.
- Orat vd. 2011 Jülide Akyüz Orat- Nebahat Oran Aslan – Mustafa Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Kafkas Göçleri*, Kafkas Üniversitesi Yayınları, Kars 2011.
- Özbek 1991 Baturay Özbek, *Çerkes Tarihi Kronolojisi*, Ankara 1991.
- Öztürk 1999-2000 Adil Adnan Öztürk, “Rumeli'den Aydın Vilayetine Yapılan Göçler ve Aydın Vilayetine Gelen Rumeli Muhacirinin İskân ve İdareleri Hakkında Talimat-ı Mahsusa”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C: 3, s. 9, 1999-2000, s.123-131.
- Saydam 1997 Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK, Ankara 1997.
- Solmaz 1990 Sefer Solmaz, “Anadolu'daki Karaçay Varlığı”, *Türk Yurtları Dergisi* sayı:3 Temmuz-Ağustos-Eylül 1990, s.50-51.
- Şen 1997 Ömer Şen, “Osmanlı Devleti'nde Kafkas Göçmenleri Sorunu (1834-1870)”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum Ve Ekonomi*, S. 10, Temmuz 1997, s. 125-133.
- Tabakçı 2008 Nurullah Tabakçı, *Kültürlerarası İletişim Sürecinde Alt Kültürde Kimliğin Oluşumu (Türkiye'deki Karaçay Topluluğu Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008 (Basılmamış Doktora Tezi).
- Tavkul 1993 Ufuk Tavkul, *Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.
- Tavkul 2003 “Karaçay-Malkarlıların Etnik ve Sosyal Yapısı”, *Karaçay-Balkarlar* (der: Ufuk Tavkul-Yaşar Kalafat), KaraM Yayınları, Ankara 2003, s.46-75.
- Tavkul 2007 Ufuk Tavkul, *Kafkasya Gerçeği*, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.
- Temizkan 2007 Abdullah Temizkan, “Kafkasya Muhacirlerinin Denizli'de İskânı”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür*

Ömer Karataş

Sempozyumu Bildirileri, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Denizli 2007.

Temizkan 2008

Abdullah Temizkan, “Karaçay-Malkar Türklerinin Anadolu’ya İskânı: 1905 Muhacirleri”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı:3-4, Ankara 2008, s.96-106.

Yılmaz 1996

Mehmet Yılmaz, *Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996 (Basılmamış Doktora Tezi).

Ömer Karataş